

Gydytojai, išsaugoję lietuvišką spausdintą žodį

Janina Valančiūtė, Lietuvos medicinos biblioteka

Kovo 16 d. Lietuvos medicinos bibliotekoje paminėta Knygnešio diena. Buvo pristatyta paroda „Gydytojams – knygnešiams, Aušrą ir Varpą kėlusiems“, kurioje eksponuojamos menininko Juozo Valiušaičio sukurtos fotokompozicijos ir literatūra iš Lietuvos medicinos bibliotekos fondų.

Per 40 spaudos draudimo metų kovoti dėl lietuviškos spaudos išėjo daugiau kaip 2000 knygnešių. Daugelis tarp jų buvo gydytojai. Greta pirmojo lietuviško visuomeninio politinio ir literatūrinio lietuviško laikraščio „Aušra“ įkūrėjo Jono Basanavičiaus, laikraščio „Varpas“ steigėjo Vinco Kudirkos, draudžiamosios lietuviškos spaudos organizatorių ir platintojų Kazio Griniaus, Antano Biržiškos, knygų leidėjo Jurgio Šlapelio, knygnešių rėmėjų Antano Vileišio, Petro Avizonio privalome prisiminti ir kitus gydytojus, kurie taip pat buvo įsitraukę į kovą dėl lietuviškos spaudos. Ypač daug nusipelnė gydytojas Juozapas Rūgis (Rugis) (1858–1919), organizavęs knygnešių tinklą ir platinęs atgabentus spaudinius, aktyvus „Varpo“, „Ūkininko“, „Lietuvių laikraščio“, „Vilniaus žinių“ bendradarbis, „Varpo“ rėmėjas.

Prisiminimo nusipelnė gausus būrys lietuviškos draudžiamos spaudos skleidėjų gydytojų, iš kurių dauguma ir vėliau aktyviai dalyvavo lietuvių tautiniame judėjime, tai antrojo Ministrų kabineto Vidaus reikalų viceministras ir pirmasis Lietuvos Respublikos Sveikatos departamento direktorius, Lietuvos Raudonojo Kryžiaus pirmininkas, gydytojas Jurgis Alekna (1873–1952), žurnalo „Medicina“ redaktorius gydytojas Jonas Staugaitis (1868–1952). Jau pirmaisiais studijų metais Varšuvos universitete jis įsitraukė į slaptos lietuvių studentų draugijos veiklą, kurios iniciatyva pradėti leisti laikraščiai „Varpas“ (1889), po metų „Ūkininkas“. J. Staugaitis buvo vienas iš šių laikraščių steigėjų ir bendradarbių, dalyvavo varpininkų suvažiavimuose, platino lietuvišką spaudą. Lietuviškos spaudos platintoju buvo visuomenės veikėjas, generolas, archeologas, gydytojas Vladas Nagevičius (Nagius) (1880–1954). Lietuvių sanitarinės pagalbos draugijos įkūrėjas, poliklinikos ir Lietuvių ligoninės Vilniuje steigėjas, vedėjas Danielius Alseika (1881–1936) dar mokydamasis Marijampolės gimnazijoje priklausė slaptai „Artojų“ draugijai, bendradarbiavo „Varpe“ ir kituose leidiniuose. Jonas Gaidamavičius (Gaidys) (1860–1911) studijuodamas Varšuvos universiteto Medicinos fakultete dalyvavo lietuvių studentų draugijos „Lietuva“ veikloje (buvo išrinktas pirmininku), kuri buvo įsteigta jo paties iniciatyva. Jis buvo vienas iš laikraščio „Varpas“ steigėjų, parašė pirmąjį įžanginį straipsnį, kuriame išdėstyta „Varpo“ programa, redagavo pirmuosius laikraščio numerius, rašė apie draugijų kūrimąsi. Gydytojas Juozas Kaukas (1862–1895) dalyvavo pirmajame (1888) ir kituose varpininkų suvažiavimuose, pinigais rėmė „Varpo“, „Ūkininko“ leidimą, juose bendradarbiavo; dirbdamas gydytoju Lazdijuose organizavo lietuviškos spaudos platinimą ir pats ją platino Rudaminos, Lazdijų, Būdvičio, Šventėzerio, Veisiejų apylinkėse. Gydytojas Liudas Vaineikis (1869–1938), dar mokydamasis Mintaujos (dabar Jelgava) gimnazijoje, dalyvavo jaunimo draugijų veikloje. Maskvos universitete įsitraukė į slaptos lietuvių studentų draugijos veiklą, organizavo ratelį „Ūkininkui“ remti, dalyvavo lietuvių tautiniame judėjime, bendradarbiavo leidiniuose „Šviesa“, „Ūkininkas“, „Apšvieta“, „Žemaičių ir Lietuvos apžvalga“, „Varpas“, rėmė uždraustų

knygų gabenimą ir platinimą. Buvo vienas iš pirmojo lietuviško spektaklio „Amerika pirtyje“ organizatorių (1899 m.), o 1900 m. parengė Paryžiuje pasaulinės parodos lietuviškąjį skyrių. Gydytojas Juozas Brazaitis (1850–1926) išsiūstas į Orenburgą kovoti su choleros epidemija palaikė ryšius su lietuvių visuomenės veikėjais, iš jų gaudavo lietuviškos spaudos ir ją platino. Vilius Bruožis (Brožaitis) (1843–1887) gyvendamas Tilžėje įsitraukė į lietuvių visuomeninę veiklą, buvo „Birutės“ draugijos pirmininkas, skaitė paskaitas apie lietuvių kalbą, rašė eilėraščius, publicistinius straipsnius, su Jurgiu Zauerveinu ir Kristupu Voska parengė peticiją Vokietijos kaizeriui dėl lietuvių kalbos vartojimo Mažosios Lietuvos mokyklose. 1886 m. parašė atsišaukimą „Mieili lietuvninkai“. 1892–1898 m. – „Varpo“ leidimo komiteto išdininkas, tvarkė „Varpo“ ir „Ūkininko“ korespondenciją, šelpė šiuos laikraščius materialiai, buvo laikraščių atsakomasis redaktorius. Padėdavo knygnešiams, atvykusiems į Tilžę: apnakvindindavo, padėdavo atsiimti laikraščius ir knygas. Gydytojas Antanas Buivydas (1856–1919) studijuodamas Maskvos universiteto Medicinos fakultete bendradarbiavo „Aušroje“, „Unijoje“, „Lietuviškame balse“, „Ūkininke“, „Naujienose“ ir kt. Platino lietuvišką spaudą.

Draudžiamos spaudos platinimo veikloje dalyvavo ištisos šeimos. Petras Matulaitis (1865–1900) Maskvos universitete įsitraukė į lietuvių studentų draugijos veiklą, kurį laiką buvo jos pirmininkas, vienas iš „Varpo“ ir „Ūkininko“ steigėjų, šių leidinių išdininkas. Bendradarbiavo varpininkų spaudoje, palaikė ryšius su knygnešiu „Sietyno“ draugija. Gyvendamas Vilkaviškyje bendravo su V. Kudirka, rūpinosi draudžiamosios lietuvių spaudos gabenimu per sieną ir platinimu. Pranas Matulaitis (1876–1951) už dalyvavimą „Sietyno“ draugijos veikloje 1897 m. su broliais Andriumi, Petru ir Stasiu kalintas Suvalkų Kalvarijos kalėjime, paskui išstremtas į Viatkos guberniją. 1902 m. išvyko į JAV, dalyvavo Amerikos lietuvių socialistų sąjungos veikloje, rėmė socialdemokratinę spaudą. 1903–1909 m. bendradarbiavo „Vienybėje lietuvininkų“, „Kovoj“, „Tėvynėje“, „Vilniaus žiniuose“, rašė knygeles ir straipsnius medicinos klausimais. Stasys Matulaitis (1866–1956) dar mokydamasis gimnazijoje platino „Aušrą“. Studijuodamas mediciną Maskvos universitete priklausė slaptai lietuvių studentų draugijai. 1891 m. baigęs universitetą, dirbo gydytoju Kaune (Aleksote), Jiezne, Balbieriškyje. Su Kaziu Grinumi buvo „Varpo“ komisijoje. Redagavo „Ūkininką“ ir „Varpą“. Gyvendamas Pilviškiuose buvo vietinės „Sietyno“ kuopelės vadovas, radikaliosios lietuviškos spaudos platinimo organizatorius, pats rašė atsišaukimus. Palaikė ryšius su knygnešiais J. Kancleriu, J. Rimša, J. Kačergiumi, gydytoju Juozu Bagdonu ir kt.

Knygnešių rėmėjai buvo gydytojai Julius Aleksa (1857–1891), Antanas Lingys (1869–1900), Kazimieras Pautienius (1867–1937), Antanas Leščiukaitis (1874–1931), Juozapas Jarašius (1873–1940), nemažai savo lėšų skyręs draudžiamai spaudai, sumokėdavo knygnešiams už lietuviškas knygas, kurias pavesdavo išdalyti veltui vietos ūkininkams.

Uždraudus lietuvišką spaudą iškilo pavojus, kad gali visiškai išnykti ir lietuvių kalba – seniausia gyva indoeuropiečių kalba. Reikia pripažinti, jog kovoje dėl lietuviškos raštijos ypač svarbus vaidmuo tenka gydytojams.